

УДК 338.48-44 (1-22)

МОЖЛИВОСТІ ВПЛИВУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

В. А. Лизогуб, О. В. Перов

Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого

Розкрито основні економічні особливості СЗТ, які визначають його місце у розвитку сільських територій та аграрного сектору. Проаналізовано характер впливу СЗТ на окремі сфери АПК. Визначено місце СЗТ у подальшому реформуванні аграрної політики.

***Ключові слова:** сільський зелений туризм; соціально-економічні функції сільського зеленого туризму; формування інфраструктури під впливом СЗТ; агропромисловий комплекс.*

Постановка проблеми. Важливим питанням для сучасної української економіки є забезпечення ефективності використання туристичних ресурсів. Кроком для досягнення вказаної цілі є впровадження сільського зеленого туризму (СЗТ), здатного оптимізувати відповідні людські і матеріальні ресурси. СЗТ — це інноваційна форма зайнятості сільського населення, яка надає нові важелі впливу на формування регіональної політики, забезпечення реалізації соціальної функції держави, розширення зайнятості сільського населення, впровадження соціальних видів туризму. Розуміння цих можливостей дало поштовх активності українських науковців по дослідженню СЗТ у останні п'ять років. В. В. Гловацька вважає, що український СЗТ рухається від аматорської та випадкової форми надання послуг до впорядкованої системи, що відповідає таким віхам у розвитку новітніх економічних процесів і подальшої їх рутинізації як перехід від зародження до утвердження [1, с. 150].

Разом з тим СЗТ ще не отримав системного дослідження. Його соціально-економічна функція проявляється у комплексному впливі на різні сфери суспільного життя, одним із таких напрямів є вплив на АПК. У зв'язку із цим представляє інтерес вивчення впливу СЗТ на АПК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сільський зелений туризм постає як багатомірна проблема, тому окремі аспекти його організації та функціонування розглядалися вченими різного профілю. Серед них можна виділити таких: В. Васильєв, Ю. Зінько, В. Косенко, М. Костиця, Н. Кудла, В. Липчук, Н. Липчук, М. Рутинський, М. Товт.

Ідея розвитку СЗТ давно фігурує і в українських нормативно-правових актах. Деякі автори вказують на доволі давні традиції використання терміна «СЗТ»: поняття «зелений туризм» можна знайти в Указах Президента України щодо основних напрямів розвитку туризму в Україні до 2010 року (1999 р.) та щодо соціального розвитку села (2000 р.). У першому згаданому документі можна знайти вказівку на актуальне завдання розвитку туристичної галузі — «залучення приватного сектора, особливо у сільській місцевості, до рекреаційно-туристичного підприємництва та підсобної діяльності у сфері туризму (сільського зеленого туризму)». У Постанові Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2002 р. «Про розвиток туризму в Україні до 2010 року» висловлюється ідея щодо розробки Програми розвитку сільського зеленого туризму в Україні. У Законі України «Про особисте селянське господарство» (від 15 травня 2003 р.) можна знайти положення, згідно з яким селянські родини мають право надавати послуги СЗТ на основі власного господарства. Міністерство агропромислового комплексу України зазначило у проекті Національної програми розвитку агропромислового виробництва і відродження села на період до 2010 року про деякі заходи сприяння розвитку СЗТ [2, с. 77–78].

Формулювання цілей. Мета статті — довести, що в сучасних умовах актуалізації значення аграрного сектора економіки і всього АПК індивідуальні господарства населення в рамках свого економічного потенціалу можуть мати інноваційні прояви в наданні послуг у такій формі відносин, як «зелений туризм».

Вклад основного матеріалу. На нашу думку, СЗТ — це вид відпочинку, який проходить у сільській місцевості (незалежно від того, яку форму розміщення обирають туристи: кемпінг, проживання в агрооселі чи у сільському готелі, нічліг під час короткочасної поїздки) з використанням рекреаційних ресурсів, які або безпосередньо пов'язані із сутністю сільського способу життя, місцем розташування сільських територій, сільським господарством тощо або таких, що дають змогу безперешкодно використовувати їх, незважаючи на місце дислокації рекреанта, вносячи нові акценти у відпочинок внаслідок наявності широкого спектру можливостей комбінування «класичного», «альтернативного» та «сільського» відпочинку.

Ми пропонуємо визначати СЗТ як синтетичну категорію, що об'єднує всі види організації туризму, які відбуваються на базі села, що своїм наслідком має значний соціально-економічний ефект і дозволяє забезпечити оптимальне використання трудових, рекреаційних, екологічних ресурсів. Подібне визначення та зазначена теза ґрунтуються на конгеніальній платформі. Це підтверджується думкою експертів Всесвітньої туристичної організації, згідно з якою сутність СЗТ розкривається після погляду на нього в різних ракурсах та сприйняття його з позиції складної діяльності, що містить пішохідні прогулянки, гірські походи, альпінізм, полювання, рибальство, кінні прогулянки, спортивні та оздоровчі подорожі, а також інші, менш спеціалізовані, форми туризму [3, с. 14].

Наше визначення відображає реальні тенденції у даному туристичному секторі та практику організації СЗТ. В. І. Биркович, аналізуючи шляхи максимізації прибутків суб'єктів СЗТ, каже про широкий спектр послуг, які можуть надавати селяни окрім прийому на проживання туристів: активна участь у створенні туристичних маршрутів і організація екскурсій; організація полювання, рибальства та інших егерських заходів; надання в прокат туристичного спорядження; історико-етнографічні заходи та реалізація товарів народних промислів [4, с. 140]. Прикладом, що підтверджує наше визначення, є історія становлення СЗТ у Жовківському Розточчі, в якому досить давно знаходилась база відпочинку. Період 1990-х для Розточчя характеризувався занепадом рекреаційних баз. Враховуючи туристичний потенціал (обумовлений наявністю атракцій екологічного, релігійного, міжнародного туризму), громадські організації та місцеві органи оперативно відреагували на існуючі можливості і створили Жовківський осередок СЗТ з п'ятьма базовими пунктами [5, с. 1].

Яким же чином СЗТ впливає на функціонування соціальної інфраструктури АПК?

Відомо, що АПК є сукупністю галузей народного господарства, які спрямовані на виробництво, зберігання, переробку та реалізацію продукції сільськогосподарського призначення. АПК складається з чотирьох сфер. Перша сфера — галузі промисловості, які зорієнтовані на виробництво засобів виробництва та їх подальше постачання виробникам сільськогосподарської продукції, а також галузі, що здійснюють технічне обслуговування сільськогосподарського виробництва. Друга — сільське господарство. Третя сфера (переробна) — це галузі, сукупність яких утворює механізм безпосередньої реалізації (заготівля, переробка, зберігання, транспортування та реалізація продукту сільського господарства) [6, с. 18—19]. Важливе місце займає інфраструктура (як виробнича АПК, так і соціальна у селі), яку можна вважати окремою (четвертою) сферою АПК.

Основною тенденцією АПК є нерівномірність розвитку його сфер. Переробна галузь розвивається найкращим чином: відбувається розширення існуючих підприємств, з'являються нові, відбувається відновлення колишніх потужностей, подекуди технологічне переоснащення. Перша сфера АПК знаходиться у стані перманентного зниження потужностей, що обумовлено низьким попитом на засоби виробництва та їх обслуговування, оскільки виробники сільськогосподарської продукції через незадовільний фінансовий стан часто відмовляються від придбання сільськогосподарської техніки. Безпосередньо сільське господарство перебуває у крайній незадовільній стані. Соціальна та виробнича інфраструктура нині у найгіршому стані: підтримка соціальної інфраструктури села забезпечується коштами на мінімальному рівні, оскільки відповідно до Бюджетного кодексу соціальна інфраструктура фінансується за рахунок місцевих бюджетів, з їх малими фінансовими потужностями. Занепадає

соціальна інфраструктура, знижуються можливості культурного розвитку сільських жителів, погіршується шляхове сполучення [7, с. 31].

Це призводить до виникнення хибного кола: низький рівень соціального забезпечення, побутового обслуговування та доходів каталізує виникнення демографічної кризи, безробіття, які в свою чергу негативно впливають на АПК, участь у діяльності якого є для сільського населення основним джерелом доходів. Високий рівень відтоку робочої сили та низька еластичність заробітної плати на ринку сільської праці призводить до зменшення масштабів сільськогосподарського виробництва. Це обумовлює низьку платоспроможність та архаїчність технологічного оснащення, а отже і зменшення попиту на продукцію першої сфери АПК. З колапсом перших двох сфер відбуваються регресивні зміни у третій. Усе це, в свою чергу, негативно впливає на соціально-економічну базу села.

Ми погоджуємося з тим, що «організаційно-структурні перетворення в аграрному секторі мають бути забезпечені шляхом стимулювання кооперації на селі, а також розробки науково обґрунтованої диверсифікації сільськогосподарського виробництва за регіонами України» [7, с. 33]. Важливим у світлі цієї тези є питання інфраструктури, побутового обслуговування та соціальної сфери як факторів, що повинні стимулювати розвиток аграрної сфери (як за рахунок розвитку зазначеного на певних територіях, так і за рахунок зменшення навантаження на бюджет і використання вивільнених коштів для інтенсифікації аналогічних сфер у регіонах, в яких не відбувається розвиток СЗТ).

Як зазначає В. І. Куценко, СЗТ є «одним з найперспективніших напрямів структурної перебудови сільської економіки», що позитивно впливає на стан таких галузей як транспорт, зв'язок, будівництво [8, с. 1]. Туристична інфраструктура — це сукупність туристичних підприємств і організацій, об'єктів і споруд, транспортних мереж і комунікацій, що забезпечують туристичну діяльність, до складу якої входять об'єкти розміщення, харчування, культури, обслуговування (матеріально-технічна база туризму); шляхи системи водопостачання, каналізації, електричні мережі, зв'язок, медичні заклади (об'єкти загальногосподарчого призначення). Туристичне середовище виступає основою типології об'єктів туристичної інфраструктури, тому справедливим є твердження про виділення інфраструктури СЗТ [9, с. 66].

Особливості інфраструктури СЗТ полягають у такому:

– головним об'єктом СЗТ є агрооселя, де надаються основні послуги для відпочиваючих; таке обслуговування ґрунтується на внутрішніх можливостях сільських садіб, тобто господарі самі забезпечують своїх клієнтів більшістю послуг і, таким чином, у них не виникає потреби у зовнішніх об'єктах інфраструктури, що можуть бути в рамках певної сільської місцевості;

– сучасне українське село характеризується низьким рівнем інфраструктурної забезпеченості, що передбачає застосування селективного підходу до вибору осередків проведення інфраструктурного інвестування;

– потреба у невеликих інвестиціях, оскільки у номенклатурі інфраструктури превалююче положення займають декілька типів об’єктів, дифузія інших типів у стратегії розвитку або не потрібна взагалі (готельне господарство за винятком малих форм готельного бізнесу, поширених у певних європейських регіонах);

– переважна частина об’єктів обслуговування, до яких належать ресторани, кафе, клуби, дискотеки, аквапарки, яхт-клуби), або виступає як певний етап після підтвердження практикою привабливості певного туристичного регіону (стоянки для автотранспортних засобів, малі форми упорядкування пляжів і парків і таке інше).

Інвестування в туристичну інфраструктуру такого типу водночас покращує матеріальну забезпеченість звичайного селянина, оскільки входження сільських господарств у туристичну діяльність потребує покращення як благоустрою самих садиб, так і забезпеченості різноманітними інфраструктурними ресурсами. Таким чином, при функціонуванні та розбудові СЗТ здійснюється комплексний вплив на четверту сферу АПК.

Іншою стороною впливу СЗТ на розвиток АПК є те, що акумуляція коштів у господарствах, що надають туристичні послуги, дає можливість селянам у подальшому інвестувати у третю сферу АПК як найбільш рентабельну, з особливостями функціонування якої мають бути ознайомлені селяни. Надання туристичних послуг у вигляді допоміжної диверсифікації переважно фермерськими господарствами підтримує другу сферу. Це відображено на рис. 1.

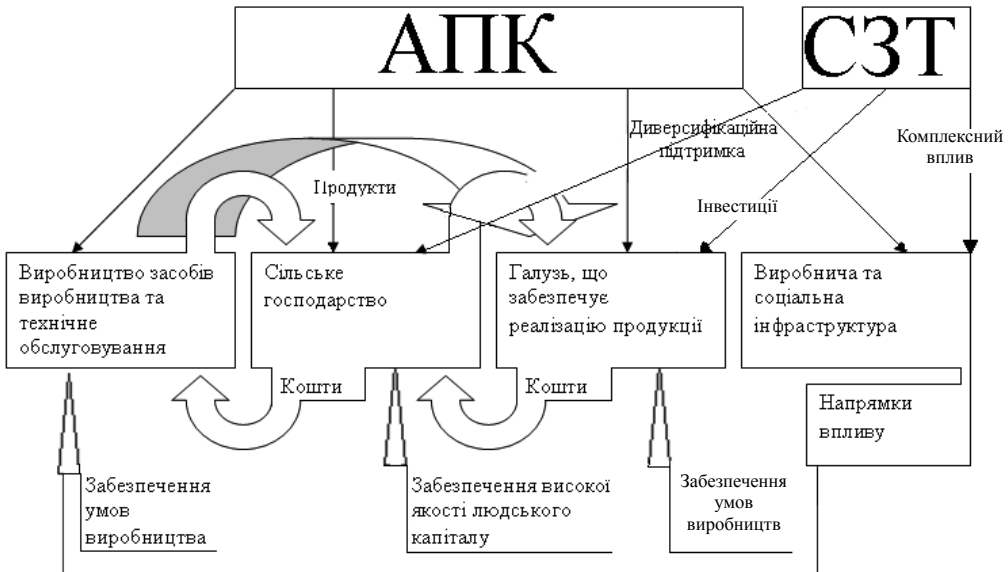

Рис. 1. Вплив СЗТ на АПК

Упровадження СЗТ тісно пов'язане з реформуванням аграрної політики. Останнім часом полемічним, особливо у західній економічній науці, є проблема вибору сценарію розвитку між консервативною та новою ліберальною аграрною парадигмою. За Л. Тітвенном, зміст останньої полягає у тому, що «сільське господарство більше не є проблемною галуззю», тому його слід розглядати як конкурентоспроможну галузь як у системі національної економіки, так і в рамках світового ринку. Зазначимо, що більшість українських науковців скептично ставляться до можливості впровадження цієї моделі в Україні. Так, В. Онегіна зазначає, що стан сучасного аграрного сектора не відповідає тим умовам, за яких як наукова громадськість, так і практики намагаються демонтувати сільськогосподарську доктрину, бо аграрний ринок є незбалансованим, неефективним, не тяжіє у перспективі до довгострокової рівноваги, не забезпечує ефективного відтворення ресурсів. Але автор зазначає, що досвід країн при вирішенні проблем сільськогосподарського ринку є доволі корисним [10, с. 65].

Онегіна В. зазначає, що інструментам консервативної аграрної парадигми (заставним та інтервенційним операціям, цільовим цінам, прямим виплатам товаровиробникам, контролю за пропозицією, стимулюванню попиту) протистоять ризик-менеджмент, компенсаційні виплати, що не впливають на виробничі рішення і, що найбільш важливо в рамках нашого дослідження, програми підвищення мобільності трудових ресурсів. В українських реаліях селянин повинен виступати не тільки учасником суспільного виробництва як виробник сільськогосподарської продукції, а й як суб'єкт, здатний на трудовий дрейф. Саме на це спрямований сільський туризм, з одного боку, пропонуючи альтернативну можливість зайнятості, дозволяючи накопичити кошти, які в подальшому можна інвестувати зі зміною кон'юнктури, а з другого боку, — даючи можливість виробити навички праці у сфері обслуговування, які в подальшому можуть бути застосовані для зміни типу діяльності.

Малієнко А. М. та А. В. Мазуренко, аналізуючи сучасні проблеми розвитку аграрного сектора, зазначають, що здійснення аграрних реформ передбачає наявність сильної та рішучої влади, здатної забезпечити реальні зрушення, а також наголошують на зміні концепції розвитку не тільки виробництва, а й територіальних громад: у рамках цієї моделі для сільських громад потрібно забезпечити більшу фінансову самостійність на рівні бюджету та збільшення земельного податку [11, с. 23–24]. У рамках управління СЗТ наявність об'єднуючого центру, який би забезпечив розвиток цієї галузі на рівні руху фінансів, нормативної бази та інформаційної інфраструктури постає беззаперечною запорукою розвитку СЗТ. Особливість організа-

ції СЗТ не повинна передбачати значного збільшення фіскального тиску на рівні місцевої громади.

Вивчення питання впливу СЗТ на АПК потребує розглядати його у зв'язку з комплексним характером утілення соціально-економічної функції СЗТ у життя. По-перше, окреслена в роботі взаємодія СЗТ та АПК можлива лише в разі наявності державної підтримки розвитку СЗТ, що обумовлено сприйняттям СЗТ як джерела позитивних екстерналій. По-друге, вплив СЗТ на АПК опосередковується низкою напрямів впливу СЗТ на інші сфери суспільного життя (впровадження доктрини багатofункціонального та сталого розвитку села; диверсифікація фермерських господарств і трансформація особистих селянських; вирішення проблеми відтоку робочої сили із села; соціальний туризм; покращення соціальної та виробничої інфраструктури села та естетичних якостей сільських територій, розвиток сфери побутового обслуговування населення тощо), що має стати предметом майбутніх досліджень.

Висновки. Таким чином, особливості СЗТ як сфери діяльності (невеликі інвестиційні потреби, гнучкість у використанні туристичних ресурсів, широкі можливості для створення кооперативів і кластерів тощо) та можливість розглядати його як засіб активізації розвитку регіонів, формування раціональної туристичної політики, покращення сфери соціального забезпечення на селі, диверсифікації діяльності фермерських господарств, упровадження багатofункціонального села, покращення добробуту селянина дають підстави стверджувати, що СЗТ має широкі можливості для впливу на економічні процеси у суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гловацька В. В. Сільський зелений туризм: сутність, функції, основи організації / В. В. Гловацька // Економіка АПК. — 2006. — № 10. — С. 148–155.
2. Федорюк М. Д. Організаційно-економічні основи розвитку соціальної інфраструктури сільських територій за умов інтеграції в СОТ / М. Д. Федорюк, Н. С. Григанич, І. В. Дубель // Інноваційна економіка. — 2009. — № 3. — С. 153–159.
3. Рутинський М. Й. Сільський туризм : навч. посіб. / М. Й. Рутинський, Ю. В. Зінько. — К. : Знання, 2006. — 271 с.
4. Биркович В. І. Сільський зелений туризм — пріоритет розвитку туристичної галузі України / В. І. Биркович // Стратег. пріоритети. — 2008. — № 1. — С. 138–143.

5. Федорченко В. К. Історія туризму в Україні / В. К. Федорченко, Т. А. Дьорова. — К. : Вища шк., 2002. — 195 с.
6. Минаков И. А. Экономика отраслей АПК / И. А. Минаков. — М. : КолосС, 2004. — 464 с.
7. Комарова І. В. Державне регулювання аграрного сектора: необхідність та сучасні погляди на проблему / І. В. Комарова // Вісн. Бердян. ун-ту менеджменту і бізнесу. — 2008. — № 3. — С. 30–34.
8. Куценко В. І. Аграрний й екологічний туризм в якості локомотива розвитку сільської економіки [Електронний ресурс] // Економіка. Управління. Інновації. — 2009. — № 2. — Режим доступу до журн.: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/eui/2009_2/09kvirse.pdf
9. Панченко Т. Розбудова туристичної та курортно-рекреаційної інфраструктури — пріоритетний напрям регіонального розвитку України / Т. Панченко // Досвід та перспективи розвитку міст України : зб. наук. пр. — 2008. — № 14. — С. 63–68.
10. Онегіна В. Зміна аграрної парадигми та державна аграрна політика у розвинутих країнах / В. Онегіна // Економіка України. — 2005. — № 11. — С. 62–72.
11. Малієнко А. М. Альтернативний погляд на формування аграрної політики / А. М. Малієнко, А. В. Мазуренко // Агроінком. — 2007. — № 5–6. — С. 22–25.

ВЛИЯНИЕ СЕЛЬСКОГО ЗЕЛЕННОГО ТУРИЗМА НА ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА

Лизогуб В. А., Перов А. В.

Раскрыты основные экономические особенности СЗТ, которые влияют на его место в развитии сельских территорий и аграрного сектора. Проанализирован характер влияния СЗТ на отдельные сферы АПК. Определено место СЗТ в дальнейшем реформировании аграрной политики.

Ключевые слова: сельский зеленый туризм; социально-экономические функции сельского зеленого туризма; формирование инфраструктуры под действием СЗТ; агропромышленный комплекс.

INFLUENCE OF RURAL GREEN TOURISM ON FUNCTIONING OF AGROINDUSTRIAL COMPLEX

Lizogub V. A., Perov A. V.

The basic economic features of rural green tourism, which influence into his place in development of rural territories and agrarian sector, are exposed. The

character of influencing of rural green tourism on the separate spheres of agroindustrial complex, is analysed. The place of rural green tourism in future reformation of agrarian policy, is certained.

Key words: rural green tourism; socio-economic functions of rural green tourism; forming of infrastructure under action of rural green tourism; agroindustrial complex.